

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: De ideologische driehoek. Nederlandse politiek in historisch perspectief

Putten, J. van

Citation

Putten, J. van. (1990). Boekbespreking van: De ideologische driehoek. Nederlandse politiek in historisch perspectief. *Acta Politica*, 25: 1990(4), 502-505. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449839>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449839>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

in dit geval door een verliesreductent. (zie over deze materie ook Henk Houweling en Jan G. Siccama. *Studies of war*, Nijhoff 1988, hoofdstuk 2). Sagan laat bovendien zien dat oorlogvoering vooraf werd gegaan door een korte periode van blufpolitiek aan beide zijden. De politicoloog Quester komt tot een vergelijkbare conclusie in zijn bijdrage over 'crisis and the unexpected'. Hij houdt zich bezig met gevallen van crises waarin beide partijen oorlog als een ramp beschouwen. Toch weigeren betrokkenen het risico van oorlog uit te sluiten omdat hetgeen hiervoor nodig is te veel concessies aan de tegenpartij zou inhouden. Ook bij Quester gaat het dus niet om besluitvormingsfouten of om gekken. Met behulp van twee eenvoudige modellen uit de speltheorie lokaliseert hij het verschijnen van het onverwachte en ongewenste op het moment waarop de voorkeursordering van partijen 'omslaat' van een 'chicken game' naar die van het eenmalig gespeelde spel van het 'dilemma der gevangenen'. Hij traceert deze overgang met behulp van twee variabelen, de mate van conflict en de mate waarin de beschikbare destructietechniek het uitdelen van de eerste klap meer loont dan het afwachten en aangevallen worden. De problemen die Quester met behulp van spelmodellen bespreekt worden uitvoerig beschreven door Hughes. Hij analyseert de oorlogsverklaring van Engeland aan Duitsland in september 1939. Niet de appeasement maar het falend afschrikkingsbeleid van de Engelsen luidde het begin van de Tweede Wereldoorlog in. Hoewel de Engelsen de 'knock out blow' (bombardementen op steden met explosieven en gaswapens) niet minder vreesden dan de huidige angst voor kernwapens, verklaarde het Verenigde Koninkrijk toch de oorlog aan Duitsland. Het illustreren met behulp van historisch materiaal van, op het eerste gezicht ver van de werkelijkheid verwijderde, conclusies waartoe sommige politicologen op formeel-theoretische gronden komen, bij voorbeeld dat (zelf)destructieve uitkomsten niet door krankzinnigen of door 'de werking' van sociale systemen, maar door verstandelijk handelende besluitvormers kunnen worden voortgebracht, behoort tot het vele goede dat dit boek heeft te bieden.

H.W. Houweling

J.W. de Beus, J.A.A. van Doorn en Percy B. Lehning, **De ideologische driehoek, Nederlandse politiek in historisch perspectief**, Boom, Meppel/Amsterdam 1989.

Voor het beschrijven van de geschiedenis van het politieke denken zijn verschillende benaderingen denkbaar. Eén mogelijkheid is de meest relevante geschriften en toespraken zoveel mogelijk in hun eigen tijdsbeeld te plaatsen en als zodanig te laten spreken en te interpreteren. Een andere mogelijkheid is dit eigen tijdsbeeld te laten voor wat het is en interpretatiekaders te kiezen die naar eigen – individueel of gedeeld – oordeel van de auteur(s) relevant zijn, en dienovereenkomst de stof te selecteren en te presenteren.

De benadering die de auteurs van *De ideologische driehoek* hebben gekozen, zou ik

onder de tweede categorie willen rangschikken, ook al luidt de ondertitel *Nederlandse politiek in historisch perspectief*. Voorop dient te worden gesteld dat het hier om een uiterst lezenswaardige en erudiet geschreven publikatie gaat. J.A.A. van Doorn tekent voor twee hoofdstukken, het ene gepresenteerd als een schets van de Nederlandse politieke traditie, het andere gewijd aan 'De onvermijdelijke presentie van de confessionelen'. J.W. de Beus schreef over de geschiedenis van de liberalen en Percy B. Lehning nam de geschiedenis van de socialistische hoofdstroming in Nederland voor zijn rekening.

Hoe historisch is het perspectief? Zowel in zijn inleiding als in zijn hoofdstuk over de confessionelen werkt Van Doorn sterk vanuit het perspectief van een Nederlandse natie, vanouds vooral een liberaal perspectief. Het eclecticisme van de beide overige auteurs is anders geaard. Lehning beschrijft de geschiedenis van het democratisch-socialisme vooral aan de hand van een aantal rapporten en plannen van de SDAP en de PvdA, en nauwelijks aan de hand van de elkaar opvolgende beginselprogramma's. De Beus' beschrijving van de liberale traditie heb ik nog als de meest volledige ervaren. In zijn knap geschreven opstel blijft desondanks de spanning tussen conservatisme en liberalisme (zo kenmerkend voor de periode na 1960; denk bij voorbeeld aan de abortusstrijd) onderbelicht. In alle opstellen ligt de nadruk op de gewenste mate van overheidsbemoediging met, vooral, het economisch leven. Dit accent is verklaarbaar uit de voorgeschiedenis van het boek. Drie van de vier hoofdstukken zijn in rudimentaire vorm eerder gepubliceerd in de bundel *De Interventiestaat*, geredigeerd door De Beus en Van Doorn en gepubliceerd in 1984.

De herpublicatie heeft tot een hybride resultaat geleid. Een inleiding tot het politieke denken binnen de drie hoofdstromingen in de Nederlandse politiek is niet ontstaan; daarvoor ademen de meeste hoofdstukken nog te veel de oude probleemstelling. De titel – *De ideologische driehoek* – is gekozen omdat geen van de drie hoofdstromingen zich ooit eenzijdig van de macht meester kon maken. De drie zijn tot elkaar veroordeeld, zo wordt in het voorwoord gesteld; te zamen vormen zij een onverbreekelijke ideologische driehoek. Het beeld lijkt mij onterecht. Twee van de drie punten in de 'driehoek' zijn immers niet onderling verbonden, doordat liberalen en sociaal-democraten elkaar van regeringssamenwerking uitsluiten.

Ook zijn de titels van de hoofdstukken niet steeds gelukkig gekozen. In 'Oorsprong en wederkeer van de liberalen' duidt wederkeer niet op hernieuwde oriëntatie op de thorbeckiaanse beginselen – De Beus geeft duidelijk aan dat hiervan geen sprake is – maar op het electorale succes van de VVD onder Wiegel. En strikt van de confessionelen uit bezien is 'De onvermijdelijke presentie van de confessionelen' – de titel van Van Doorns hoofdstuk over hen – allerm minst onvermijdelijk. Ze is voornamelijk een gevolg van factoren die buiten de confessionelen zelf zijn gelegen.

Van Doorn heeft de drie 'inhoudelijke' hoofdstukken van een inleiding voorzien. De inleiding is het meest nieuwe in deze bundel, hetgeen voldoende reden oplevert om er iets uitvoeriger bij stil te staan. Het begin is veelbelovend. Van

Doorn stelt de vraag centraal of er in algemene zin van een specifiek Nederlandse politieke traditie valt te spreken. Deze centrale vraag wordt onderscheiden in vijf deelvragen:

- wat is er typisch in die traditie en welke buitenlandse invloeden werkten erin door?
- in hoeverre heeft de Nederlandse geschiedenis dominante invloed uitgeoefend op de wording van ons politieke bestel?
- heeft de eigenaardige sociaal-geografische structuur van ons land uitdrukking gevonden in de politieke ontwikkeling?
- heeft de continue betrokkenheid van de stromingen op elkaar – onvermijdelijk door een bestel van politieke minderheden – bijzondere strategische noties in het leven geroepen?
- in hoeverre is er momenteel, zij het verhuld door institutionele continuïteit, sprake van een erosie van de politieke pluriformiteit, en waartoe leidt dit proces?

Deze vragen zijn stuk voor stuk interessant genoeg. Of datzelfde van de antwoorden kan worden gezegd valt evenwel te betwijfelen. Met vaart en op basis van enorme belezenheid wordt de pen gehanteerd. Het resultaat is als een schilderij van Karel Appel: adembenemend door de esthetiek, maar wat stelt het verder voor? Ik wil hiervan twee voorbeelden geven. Het is – in de eerste plaats – zeker verrassend te lezen dat de behandelde stromingen organicisme als gemeenschappelijke ideologie deelden. Een dergelijke conclusie is mogelijk na vergelijking van bij voorbeeld de antirevolutionair Groen van Prinsterer, de liberaal Thorbecke, de sociaal-democraat Van der Goes en hun respectieve volgelingen. Het organische denken binnen de genoemde stromingen is evenwel in verschillende sociaal-historische contexten tot ontwikkeling gekomen en beleidsmatig zeer uiteenlopend uitgewerkt. Was er desondanks een gemeenschappelijk resultaat? Zeker, schrijft Van Doorn: de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie. 'Het eindeloos becommentarieerde "organisch denken" had eindelijk een concreet resultaat opgeleverd'. Was de PBO echter meer dan een keizer zonder kleren? Kortom, het bewijs is uiterst mager.

De tweede illustratie betreft het perspectief dat Van Doorn hanteert bij de beantwoording van zijn laatste vraag. Onder de term 'de werkelijkheid' wordt de volgende schets gegeven van de aard en de ontwikkeling van het maatschappelijk bestel: een sterk rationaliserende cultuur, een groeiende dominantie van technologieën op ieder gebied, een gigantische economische concentratiebeweging en staatkundige schaalvergroting: Europa 1992. Van Doorn vervolgt en sluit af: 'Dit is de werkelijkheid. De politiek zal die werkelijkheid recht moeten doen wil zij niet machteloos worden'.

Misschien heeft hij gelijk. Wat mij echter in de geschiedenis van de politieke stromingen in Nederland telkens weer frappeert, is dat minderheden steeds hún – irrationele – werkelijkheid poneerden tegenover de door verlichte heersende elites gepropageerde werkelijkheid. Juist door aldus te handelen verwierven zij macht, juist hierdoor toont onze geschiedenis zoveel verrassende ontwikkelingen.

Historisch gezien hebben bij voorbeeld de Groenen, die in deze bundel niet aan bod komen, voldoende recht en reden om hun werkelijkheid als reëel tegenover de door Van Doorn geschetste werkelijkheid te stellen. Bovendien geeft het heden hun in menig opzicht gelijk. Daarnaast zijn er in de grote Europese Gemeenschap groepen zoals Vlamingen en Ieren die de grootschalige integratie juist ten behoeve van schaalverkleining willen gebruiken: weg van de monolithische staten, terug naar de regio's. Kortom, de werkelijkheid is in menig opzicht een kwestie van definitie en iedere auteur over politieke stromingen dient zich daarvan rekenschap te geven.

De bundel *De ideologische driehoek* roept dus veel tegenspraak op. Desondanks zal ieder die in het onderwerp is geïnteresseerd de verschillende hoofdstukken op zijn minst met intellectueel genoegen lezen.

J. van Putten

[vervolg van p. 484]

Wegwijs in Politiek Nederland. Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn, juli 1988.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Adviseren aan de overheid. Staatsuitgeverij, Den Haag 1977a.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Externe adviesorganen van de centrale overheid, Beschrijvingen, ontwikkelingen, aanbevelingen. Staatsuitgeverij, Den Haag 1977 b.

Widdershoven, I. (1989), *Door en voor vrouwen. Politieke vertegenwoordiging en belangenbehartiging van vrouwen*. Doctoraalscriptie politicologie, Rijks Universiteit Leiden.